

Destinacija: Evropa. Pot: od schengenske »e-meje« do rezalnih žic

Abstract

Destination: Europe. Path: from Schengen »e-border« to barbed wires

The predominant response of European Union countries to current migration movements from the global South has been a policy of classification of migrants into more legitimate/wanted and less legitimate/unwanted. Despite the fact that migration is a historical reality in the European space, European Union countries have predominantly reacted to new migratory realities in bureaucratic ways and by creating and intensifying the image of migrants as the cultural other and as a threat to European cultural and political values. The European Union could not react effectively even in the cases of transit migration. In line with the increasing criminalisation of migration and an increasingly restrictive migration policy, or rather in its absence, smuggling and human trafficking networks are on the increase. Fighting against these phenomena takes attention away from national and European Union border and migration policies that have produced such gambling with human lives. Considering the historical development of the national population concept, the mainly utilitarian perceptions of migrants and the restructuring of welfare systems, it is imperative to question the dichotomies that classify migrants into more or less wanted or legitimate, and the prevailing language of classifications that narrow the wide array of reasons for migration into simplified categories determined by different dimensions of social stratification.

Keywords: migration, fortress Europe, economic migrant, refugee, migration policy

Simona Zavratnik is Assistant Professor of Sociology and Research Fellow at the Centre for Spatial Sociology at the Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana. Her current research interests include issues of contemporary migration, refugees and social solidarity. (simona.zavratnik@fdv.uni-lj.si)

Sanja Cukut Krilič, PhD in sociology, Research Fellow at the Sociomedical Institute, ZRC SAZU in Ljubljana. Her research interests are female migration, transnational families, care work and domestic violence in vulnerable groups. (sanja.cukut@zrc-sazu.si)

Povzetek

Države Evropske unije so se na aktualna migracijska gibanja z globalnega juga odzvale s politikami klasificiranja bolj upravičenih/zaželenih od manj upravičenih/zaželenih migrantov in migrantk. Kljub dejstvu, da so tako emigracije kot tudi imigracije v evropskem prostoru zgodovinska stalnost, so se na nove migracijske realnosti odzvale na prevladujoče birokratske načine in z ukrepi, ki so migrante in migrantke vzpostavili in potencialni kot kulturno druge in kot nenehno grožnjo evropskim kulturnim in političnim vrednotam. Evropska unija ni zmogla učinkovitega odziva niti na t. i. tranzitne migracije (kot pokaže primer aktualne »balkanske migracijske poti«). Vzporedno z naraščajočo kriminalizacijo migracij in čedalje bolj restriktivno migracijsko politiko oziroma v skorajšnji odsotnosti le-te naraščajo tudi organizirane mreže tihotapcev in trgovanje z ljudmi. Boj proti tovrstnim pojavom bistvo problema odmakne od migracijskih in mejnih politik tako nacionalnih držav kot tudi Evropske unije, ki so tovrstno trgovanje s človeškimi življenji primarno producirale. V luči zgodovinskega razvoja koncepta nacionalne populacije, prevladujočega utilitarističnega gledanja na migrante in migrantke in restrukturiranja blaginjskih sistemov je treba temeljito razmisliti o di-

hotomijah, ki migrante delijo na bolj ali manj upravičene oziroma zaželene, in prevladujočem jeziku klasifikacij, ki širok repertoar razlogov za migracijo zoži na poenostavljene »zamišljene« kategorije, ki so definirane glede na različne dimenzije družbene stratifikacije.

Ključne besede: migracije, trdnjava Evropa, ekonomski migrant/migrantka, begunec/begunka, migracijska politika

Simona Zavratnik je docentka sociologije in znanstvena sodelavka v Centru za prostorsko sociologijo na FDV. Aktualna področja raziskovanja zajemajo vprašanja sodobnih migracij, begunstva in družbene solidarnosti. (simona.zavratnik@fdv.uni-lj.si)

Sanja Cukut Krilić, doktorica socioloških znanosti in znanstvena sodelavka na Družbenomedijskem inštitutu ZRC SAZU v Ljubljani. Njena raziskovalna zanimanja so migracije žensk, transnacionalne družine, skrbstveno delo in nasilje v družinah ranljivih skupin. (sanja.cukut@zrc-sazu.si)

Poti. Meje. Ljudje.

Množične migracije z globalnega juga, na katere so se evropske države odzvale s politikami zapiranja meja, populističnimi politikami zavračanja, segregiranja, klasificiranja in prebiranja pravih ter nekoliko manj pravih, v glavnem pa nezaželenih beguncev, so v evropskem prostoru ponovno odprle vprašanja, ki so v zadnjih desetletjih ostala na obrobju politične skupnosti Evropske unije. EU ima številne težave, tudi tovrstne, ki sporočajo v svet »kdo smo, kakšne so naše vrednote«, kako razumemo skupno identiteto in kako definiramo tujca. Evropa se kljub močni migracijski tradiciji, tako rekoč historični prezentnosti migracij v obe smeri (glej več Castels in Miller, 2009; Goldin, Cameron in Balajaran, 2012), tako emigracij kot imigracij, ni zmoгла vzpostaviti kot skupnost, ki bi mejam in izključevanju nasproti v bistvo migracijskih in azilnih politik postavila integracijo, vključevanje in solidarnost.

Evropa se je zgradila z »e-mejami« (Zavratnik, 2001) že pred skoraj dvema desetletjema in zdelo se je, da je trend mejaštva ujel duh razvoja visokih informacijskih tehnologij, od te točke naprej pa je nadzor prepuščen kameram, biometriji in bazam podatkov (Andreas in Snyder, 2000; Zavratnik Zimic, 2003; Pajnik in Zavratnik Zimic, 2003). Pri tem ni nezanemarljivo dejstvo, da postajajo administrativna in politična prizadevanja sočasno čedalje bolj medsebojno usklajena, posamezne baze in informacijski sistemi pa vse bolj povezani (Broeders, 2007). V nasprotju z večino drugih nadzornih sistemov posameznih držav je panoptikum Evropa na področju preprečevanja nedokumentiranih migracij prvenstveno namenjen nedržavljanom in pridobitvi informacij o njihovih dejanjih in gibanju, osnovni cilj tovrstnega sistema nadzorovanja, nekakšne tovarne izključevanja, pa je, da jih zadrži »zunaj« meja nacionalnih držav EU tako v smislu njihovih teritorialnih povezav s tem prostorom kot tudi v smislu »pripadnosti« in »članstva« prostoru EU (ibid.). EU je tovrstne mehanizme izumila, da bi »zaščitila« svoje periferije, a v resnici uresničujejo prav njene selektivne in izolacionistične migracijske politike (Zavratnik Zimic, 2003). Osrediščenje migracijskih politik na nadzorovanje

poti v fizičnem prostoru in kontrolo teles na podlagi birokratskih mehanizmov in ob podpori informacijskih tehnologij se je zgodilo, še preden so na meje EU prišli »migranti v skupinah«, kot je pogosto poimenovano gibanje migrantov, ki premagujejo dolge razdalje, in so praviloma vedno zaustavljeni v preddverju EU. Za »obvladovanje«, to je predvsem za preprečevanje množičnih migracij, so se vlade vrnile h klasičnim gradbenim podvigom. Ni sicer nastal kitajski ali berlinski betonski zid, se pa rezalne žice postavljajo veliko hitreje in imajo enak psihološki učinek.

Politike EU so se na nove migracijske realnosti odzvale na neustrezen, povsem birokratski način, tako v primeru že dobro poznanih politik zadnjih let, ko je na sredozemsko obrobje EU prihajalo večje število beguncev iz Afrike, morda še bolj potencirano pa pri tako imenovani balkanski begunski poti. V članku slediva tezi, da so tovrstne politike (zgolj) nadaljevanje izolacionističnih in visoko selektivnih mejnih politik, ki so temeljile na vzpostavljanju elektronskih meja, hkrati pa so v EU uspešno socializirale podobo migranta/begunca kot kulturno drugega in ga na rasistični podstati definirale kot »grožnjo evropski identiteti«. Obenem so skozi diskurze varnosti, upravljanje migracij in nadzor v domači javnosti – in na ravni EU – delovale pomirjevalno ali vsaj v smeri obvladovanja konfliktnih tem. S tem je bila definirana smer odzivov na aktualne množične migracije; politike, ki bi na kakršen koli način odstopale od še bolj zaostrenih selektivnih pristopov, temelječih na ekonomskih in političnih merilih »upravičenosti«, bi nedvomno bile presenečenje. Le da mejne politike in sodobnega migranta izpred slabih dveh desetletij od današnjega ločita dodatno poudarjena dimenzija gospodarske krize in še močnejša instrumentalizacija migranta kot tistega, ki načenja socialno-ekonomsko tkivo zamišljeno homogenega nacionalnega sistema.

Migracije skozi veliki historični narativ ... in vse do rezalne žice

Vsekakor je treba migracije kontekstualizirati v sodobnih globaliziranih družbah, a je o njih prav tako treba govoriti kot o velikem historičnem narativu, ki pripoveduje kontinuirano zgodbo o gibanjih ljudi kot stalnici modernih in predmodernih družb. Ta veliki narativ tudi povsem spreminja podobo sedentarnega sveta (King, 2010: 19) in že v svojem bistvu podaja različne migracijske pripovedi (ibid.): od ekoloških migracij, ki so težile k iskanju obdelovalne zemlje in vode, do družb, utemeljenih na nomadizmu in sezonskih selitvah ljudi, narativa pionirskega osvajanja velikih ozemelj Kitajske, Severne in Južne Amerike in Avstralije, pa vse do marksističnega, ki opozarja na izkoriščanje, suženjstvo, podrejenost kolonializmu in kapitalizmu ter ne nazadnje tudi narativa globalnih diaspor.

Svet v gibanju, posamezniki, bolj ali manj organizirane in spontane družbene skupine, prebivalci revnih ruralnih območij, v katerih zmanjka hrane ali možnos-

ti za njeno pridelavo, prostovoljno in prisilno na poti, družine in cele vasi, vojni begunci in novodobni suženjski delavci itd., so znane podobe sodobnih migrantov, a tudi znani izseki iz preteklosti. Tako so prenekateri tipi in trendi migracij globoko zakoreninjeni v preteklih praksah, v kontekstu globalizacije pa se je spremenila smer gibanja h globalnemu Severu in zahodu kot ciljnim destinacijama, nekoliko so se modificirali motivi, ki so se – vsaj pri delu prebivalstva – približali zahodnim potrošniškim družbam, pa vendarle temeljni narativ migracij ostaja v veliki meri nespremenjen in prezenten kot zgodovinska stalnost. Ko sodobne politike referirajo na povsem nove kontekste migracij, zlasti položaj EU v globalni matrici, rekoč, da bo begunska kriza bistveno spremenila podobo EU ipd., takih analiz ni mogoče obravnavati kakorkoli drugače kot populistične, neznanstvene in predvsem politične.

Historična kontekstualizacija pa ni potrebna le zato, ker je za Evropo poučno, da se spomni lastne emigrantske preteklosti, čeprav tudi to – spomnimo, da je v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja več kot 50 milijonov Evropejcev emigriralo v ZDA; gre za procese največjih prostovoljnih mednarodnih migracij, znanih kot *the Great Migration*, ki so bile posledica revščine, brezposelnosti in želja po novem življenju, omogočile pa so jih priložnosti, prostor in svoboda, ki sta jih ponujali Ameriki (King, 2010: 28) –, ampak predvsem zato, da v sodobne politične prakse priključimo zasidranost migracijskih praks kot norme »normalnosti«, norme stalnosti v celotni socialni zgodovini. To je tisti element, ki je politikam EU popolnoma ušel iz rok oziroma se je zasidral v diskurzu patologizacij in odklonskosti migracijskih praks. Ker je dopuščeno, da so migracije omejene na raven nekakšnega motečega elementa, nezaželenih družbenih procesov ali v nacionalističnih politikah na raven kulturnih groženj, jim ni odvzet naboj, ki ga proti migrantom uperjajo rasistične in populistične stranke in vlade. Tiste, ki postavljajo ograje, izdelujejo rezalne žice in blokirajo varne prehode. Potenciranje strahov do kulturno drugačnega, tistega, ki ga v binarni opoziciji »mi – oni« prezentira migrant, begunec, tujec, je brambovska strategija izključevanja, ki je v temelju rasistična. Rezalna žica je njena najnovejša manifestativna politika. Z njo je Evropa na novo definirala zamišljeno skupnost »mi«¹ in jo ožičila od skupnosti »oni«. Na drugi strani rezalne žice in po zaprtju tako imenovane balkanske poti ostajajo v conah deportacij predvsem begunci iz držav, v katerih potekajo največji vojni konflikti ali pa so daleč od tega, da bi si opomogle od vojn.

Tudi množične prisilne migracije niso nov fenomen, zlasti ne s konfliktnih območij. A neizpodbitno ostaja občutek, da se je Evropa šele po letih spopadov na relativno oddaljenih neevropskih ozemljih začela zavedati, da so milijoni beguncev tudi njena realnost. Soočenje z globalnim begunstvom pa je za EU vse prej kot zgledna praksa. Denimo, tako imenovana balkanska pot je skonstruirana kot

¹ S pojmom zamišljene skupnosti se opiramo na Andersonovo (2007) razumevanje »mi« skupnosti.

posledica neučinkovitih migracijskih politik, ki so se v vsej grotesknosti še najbolj pokazale pri Lampedusi. Ko se zapre ena pot, se odpre druga; ko postane morje težko premagljivo, se najdejo kopne, četudi daljše in težje poti. To dokazujejo evidence s terena, katerih najpogostejši glasovi so aktivisti, lokalni prebivalci in akademiki. Lampedusa se je zgodila precej prej kot balkanska begunska pot, bila je posledica nedorečene politike ali kar nepolitike. Začela se je prav kot posledica dveh klasičnih instrumentov migracijske kontrole: uvajanja vizumov za državljane večine tretjih držav in sankcij za prevoznike, ki nedokumentirane migrante in migrantke vozijo čez meje nacionalnih držav (Cuttitta, 2014: 201). Zdi se namreč, da z vidika spremenjenih družbenopolitičnih okoliščin, povezanih zlasti s prepovedjo zakonitega prevoza za države »nezakonitih« in »neupravičenih« migrantov in migrantk (na primer tistih, ki nimajo veljavne vize za potovanje v določeno državo) aktualna balkanska begunska pot ni zgolj nadaljevanje dogodkov v letih 2000 in 2001. Gre za predrugačene migracijske realnosti, ki so posledica čedalje bolj omejevalne migracijske politike ne zgolj preprečevanja vstopa oziroma celo tranzita, temveč tudi na področju podeljevanja statusa begunca in konstruiranja legitimnih in nelegitimnih kategorij migrantov in migrantk. Pravzaprav se je Lampedusa ponovila na balkanski poti, o popravnem izpitu evropske politike niso niti razmišljale in napake so se kopičile. Tudi s tem, ko so na sceno stopile višegrajske države s svojim specifičnim pogledom na migracije, meje, nacijo in izključevanje s »polja evropskega«.

Na Lampedusi, na grških otokih, na balkanski poti namreč ni nič bleščečega, kar bi prinašalo politični kapital, zlasti ne daleč v osrčju Evrope, ki refleksno in zavestno skuša ubraniti center tako, da pritiska na periferijo. Dejstvo je, da EU ne zmore učinkovitega odziva niti na tako imenovane tranzitne migracije – kar je nazorno pokazal primer balkanske poti –, ki praviloma ne zahteva veliko več kot zgolj »omogočiti varen prehod«, tj. nekaj logističnega načrtovanja, zagotavljanje osnovne varnosti beguncem in podporo na delu poti.² Za večji del humanitarnih aktivnosti, ki so potrebne tako rekoč v trenutku na terenu, pa se zdi, da jih nevladne organizacije, aktivisti, lokalni prebivalci itd. izvedejo praviloma brez kakega ključnega sodelovanja z državo ali celo povsem mimo nje.

Evropa. Izolirana pred globalnim begunstvom?

Analize globalnih trendov mobilnosti kot tudi bolj na evropski prostor osredinjene analize migracijskih procesov potrjujejo ugotovitev, da je bil evropski prostor v zadnjih dveh desetletjih, ko nas politike prepričujejo o migrantih kot stalni grožnji evropskim kulturnim in političnim vrednotam, pravzaprav precej »imun« proti naj-

² Za podrobnejšo analizo glej dokumentacijo *Poročila z meje in begunskih taborišč* (Kozinc (ur.), 2015).

večjim globalnim migracijskim potem. Še zlasti je bil slabo zastopan pri nudenju zatočišč beguncem, ki so bežali z največjih vojnih žarišč v t. i. tretjem svetu. Vojne krize, razvojne disparitete med globalnim severom/zahodom ter jugom/vzhodom, okoljske spremembe in neperspektivnost življenjske eksistence v politično, ekonomsko in okoljsko opustošenih državah, se Evropske unije niso dotaknile nič kaj pretresljivo, prej nasprotno, evropske države – z izjemo Nemčije in kakšne skandinavske države – niso sprejele omembe vrednega števila beguncev. Še zlasti ne v globalni primerjavi, kar med drugim potrjujejo statistični podatki UNHCR o globalnih trendih pri zagotavljanju zaščite ljudem na begu pred nasiljem, po katerih je okoli 85 odstotkov vseh beguncev poiskalo zaščito pred preganjanjem v revnejših državah Afrike, Azije, Bližnjega vzhoda in Latinske Amerike³ (UNHCR, 2015).

Tako imenovana begunska kriza, ki jo EU reproducira predvsem z mejnimi namesto migracijskimi politikami, je kriza Evropske unije, ki se v reševanju vse bolj zapleta v lastne neučinkovite mehanizme. Politike so nedefinirane, ukrepi nedodelani, instrumentov na terenu ni oziroma vsaj kritično primanjkujejo zunaj okvira nadzorovalnih mejnih politik. Kolaps je evidenten že na ravni tako šibkega obstoja neke politike, ki se imenuje skupna migracijska in azilna politika EU in je ujeta v nedorečenosti med dublinskim in Schengenskim sporazumom, do veliko bolj problematičnih posledic na ravni reševanja človeških življenj ter zagotavljanja osnovne eksistence.

Ko se začnejo iz okolij v predverju EU,⁴ kamor so se zatekli številni begunci, umikati celo največji globalni akterji begunskih politik, kot je UNHCR, ter življenjsko nujne organizacije, kot so Zdravniki brez meja, z argumentom, da ne želijo, ne morejo in ne bodo sodelovali v procesih, ki niso begunske, ampak deportacijske politike, je dosežena kritična točka, ko EU politikam v vseh dimenzijah, ki kakorkoli obravnavajo begunstvo in migracije, nepovratno zvonijo rdeči alarmi.

Tranzitne migracije. Varen prehod in rezalne žice na balkanski poti

Prehod beguncev je potekal na način »naj gredo čim prej mimo«, da ne bi motili in vznemirjali prebivalcev, na balkanski poti pa so jih države začele dostavljati z ene meje na drugo, vsaka jih je odložila nekoliko severneje in hkrati dala vedeti, da ko

³ Za podrobnejšo analizo globalnih trendov glej UNHCR, 2015.

⁴ Glej npr. v *Guardianu* prispevek Kingsley, 2016. Po sprejetju kontroverznega sporazuma o »upravljanju« migracij med EU in Turčijo je vsaj pet večjih agencij s področja humanitarne in druge pomoči beguncem izjavilo, da se ne bodo vpletale v deportacije beguncev, ker je to v nasprotju z mednarodnim begunskim pravom (UNHCR, Zdravniki brez meja, Mednarodni odbor za reševanje, Norveški svet za begunce in Rešimo otroke).

jih preda sosednji državi, je z begunci opravila. Pri tem ni šlo brez medsebojnih obtoževanj vlad držav na balkanski poti, prelaganja odgovornosti in pristopov, ki so dali vedeti, da so begunci tovor na poti do ciljne države. Če sta že sama pot oziroma tranzit zahtevala tolikšen zalogaj za evropske politike, kaj je mogoče pričakovati, ko bodo begunci prišli v ciljne države? To vprašanje si vse pogosteje zastavljajo zagovorniki pristopa odprtih meja, ki opozarjajo na procese integracije migrantov v nove družbe. Meje, ki omogočajo vstop in članstvo v družbi, so namreč vsaj tako visoko selektivne kot geografske ločnice na poti v nove družbe.

Današnje politike EU pri zaprtju mej in kriminalizaciji migrantov niso hotele uvideti, da strukturna kriminalizacija migracij vzpostavlja vzporedni »trg z življenji migrantov«, v katerem veljajo pravila tihotapcev in trgovcev z ljudmi. Dejstvo je, da so restriktivne migracijske politike glavni krivec za razrast organiziranega kriminala, ki je prevzel precejšen del organiziranja migracijskih poti tudi v Sredozemlju. Umiranje na poti v obljubljeni Evropo je v tej perspektivi za EU nekakšna »kolarateralna škoda« (Gallardo in Houtum, 2014). Zdi se, da so države v maniri neoliberalnih politik mirno sprejele tovrstni *outsourcing*, četudi bo zdaj prav boj proti organiziranim kriminalnim združbam ena glavnih potez »urejanja« migracij. Govor o neustreznih strukturah za sprejem beguncev in begunk, o krizi, izrednem stanju in tihotapskih mrežah, čeprav je vse navedeno seveda pomemben del mikrostrukture migracij, bistva problema seveda ne locira v politikah EU in nacionalnih mejnih politikah. Prav zato je mobilnost, domnevno tista ključna značilnost, ki naj bi definirala moderni globalni subjekt, med oblikovalci politik lahko obravnavana kot luksuz, ki si ga Drugi ne zasluži (Kirtsoglou in Tsimouris, 2015: 8).

Analize mejnih politik, »e-meja«, ki so v funkciji selektivnih mehanizmov mednarodnih migracij, potrjujejo dalj časa prisotne trende ustvarjanja zidov okoli trdnjave Evrope in južne meje ZDA (prim. Andreas in Snyder, 2000; Geddens, 2000). Schengenska in mehiško-ameriška meja sta do popolnosti izvedena sodobna sistema nadzora ljudi, preprečevanja vstopanja in lova na tiste, ki te zidove skušajo na ta ali oni način zaobiti, preiti. Temeljni nesporazum je nastal na točki, ko je EU svoje migracijske politike oblikovala kot mejne politike. Od tod namreč ni bilo koraka nazaj; restriktiven nadzor na zunanjih mejah je postal glavni »varovalni mehanizem« pred prišleki in birokratski zid, temelječ na nadzornih točkah, visokih tehnologijah, biometriji in čipih, vizumskih in podatkovnih sistemih, je postal sinonim sodobnih migracijskih in azilnih politik EU.

Pritiski »branite Schengen za vsako ceno« porajajo bizarne lokalne politike v coni schengenske periferije, kjer je postalo trgovanje z življenji beguncev ujeta v primež vzpona nacionalistične desnice, ki je zajahala val antibegunskih sentimentov in ga bo nedvomno skušala unovčiti na volitvah od lokalne do evropske ravni. Porajajo pa tudi povsem dezorientirane skupne evropske politike na področju migracij in azila, ki prihajajo iz oddaljenega centra, ki s periferijami nima skupnih realnosti. Mentalne zidove pomembno poglobljajo populistične politične stranke povsod po EU, ki so zajahale val neorasizma, programe pa gradijo na antimigra-

cijskih in ksenofobnih vsebinah (Pajnik, 2015). Repertoar moralnih panik Evrope, natančneje EU, je neizčrpen, ko gre za vprašanje »drugega« na napačni strani schengenskega zidu. To je eden velikih neuspehov evropskih politik, je dezorientiranost, ki se je kazala kot manevriranje med Dublinom in Schengnom, proizvaja konfliktna situacije na schengenskih mejah in hkrati soustvarja vzdušje »mitingaštva« desničarskih strank, ki so se organizirale okoli protiislamskega elementa, od Zlate zore, do Alternative za Nemčijo, SDS v Sloveniji, Orbanovih somišljenikov in tako naprej.

Neoliberalne distinkcije: »zasluženi« begunec in »nezasluženi« migrant

Seveda ni pretresljivo novo, da so begunske politike bolj kot s humanitarnimi razlogi za zaščito posameznikov in posameznic povezane s političnimi in varnostnimi interesi posameznih držav. Begunske politike lahko, kot pravi Appelqvist (2000: 93), »kritiziramo v diskurzivnem kontekstu, ki begunce konstruira kot grožnjo zahodnim družbam«. Pri tem seveda ne mislimo le na čedalje bolj problematiziran odnos med raso, etničnostjo in kulturo v političnem in siceršnjem javnem govoru, v katerem se neuspešna integracija migrantov in migrantk interpretira kot posledica zlasti njihove kulturne (verske) drugačnosti v odnosu na t. i. večinsko prebivalstvo. Kljub čedalje bolj zaznamim demografskim trendom nizke rodnosti in staranja prebivalstva v večini evropskih držav se na povečane migracije seveda ne gleda kot na ustrezen in zaželen odziv na tovrstne trende.⁵ Še več, strahovi pred izgubo delovnih mest ter gledanje na migrante in migrantke kot tiste, ki »izkoriščajo« pridobitve evropskih blaginjskih sistemov in socialnih politik, so stalen repertoar tako političnih kot tudi drugih javnih diskusij.⁶

Pri tem se seveda ni odveč znova spomniti zgodovinskega razvoja koncepta nacionalne populacije, ki nam pomaga razumeti, zakaj na migrante in migrantke gledamo kot na tujce v skupnosti, ki si domnevno deli lojalnost državi in pravice, ki jim jih ta država zagotavlja (Wimmer in Glick Schiller, 2003). Holmes in Castañeda (2016: 13) tozadevno poudarita, da medijska poročila in politične izjave, ki v razmerah naraščajočega varčevanja in neoliberalnega razkroja socialnih sistemov te skrbi projicirajo na preseljene ljudi, tako da naredijo moralno distinkcijo med »zaslužnim beguncem« in »nezaslužnim migrantom«. Pri tem obe skupini vzpostavijo kot *outsiderje*, ki ogrožajo blaginjo imaginarne homogene Evrope.

⁵ Seveda se zavedamo, da je tak utilitarističen pristop k migracijam, ki gleda na potrebe *po* migrantih in migrantkah v družbah, ki jih sprejemajo, skrajno problematičen in dvomljiv. Več o tej temi je na primeru Slovenije pisala Knežević Hočevar, 2011.

⁶ Pri tem nikakor ni izjema »stroka«, saj se prav skozi različne »strokovne« diskurze mnogokrat še poglobljajo nerazumevanja migracijskih situacij.

Posledično jih patologizirajo in vzpostavijo kot krivce za njihovo situacijo, s čimer odgovornost prenesejo z zgodovinsko utemeljenih političnih in ekonomskih politik, ki so povzročile tovrstne množične migracije (ibid.). Kot opozarja Maggie Rose (2016: 1), je tudi prevladujoč pristop pri obravnavi aktualnih begunskih gibanj državocentričen, kar pomeni, da je poudarek večine diskusij na državnih politikah in na načinu, kako te politike odražajo interese posameznih držav. Kot pravi Steans (v Rose, 2016: 10), ko na varnost začnemo gledati zunaj konteksta nacionalnih držav in v odnosu na mnogotere negotovosti, ki jih izkušajo posamezniki in posameznice, postane prepričljiv argument, da v resnici potrebujemo globalno in ne nacionalno perspektivo varnosti. Prav v odnosu na mnogoterost in medsebojno prepletenost različnih dimenzij družbenega položaja konkretnih posameznikov in posameznic je ameriška antropologinja Liisa H. Malkki že leta 1995 opozorila na nevarnost intelektualnega projekta definiranja »begunske izkušnje«, ki naj bi predvideval enotne, esencialistične in transhistorične situacije beguncev in begunk:

Iskanje izkušnje begunca (naj bo kot analitični model, normativni standard ali diagnostično orodje) odraža širšo tendenco številnih disciplin, da vzamejo politične ali zgodovinske procese in da aspekte teh procesov vpišejo v telesa in psihe ljudi, ki jih doživljajo. Na ta način so spreminjajoči in nestabilni socialni fenomeni razumljeni kot temeljne 'značilnosti', ki izhajajo iz individualnih oseb ali so povezane z njimi. (Malkki, 1995: 511)

Mehanizmi klasifikacije: utišan moški begunec

Migranti v novih družbah trčijo na nepregledne, neizprosne in povečini nepremostljive proceduralne ovire. Za večino migrantov so postopki, po katerih se izvaja migracijska in azilna politika EU, popolnoma nerazumljivi. EU se vede, kot da ves svet razume birokratski diskurz, kot da vsi brezpogojno govorimo jezik klasifikatorskih politik, ki sodobne nomade na poti v EU deli na manj ali nekoliko bolj (ne)zaželeno migrante; na upravičene in neupravičene migrante, na begunce ali »samo« ekonomske migrante. Zadnjim je vstop na posvečeno ozemlje zelo otežen. Države čedalje bolj omejujejo pravico do azila, prosilce za azil predstavljajo kot varnostno grožnjo, grožnjo lokalnim ekonomijam in predvsem kot ekonomske migrante, ki se predstavljajo kot politični azilanti (Kisiara, 2015). Nepravi begunci so torej zlasti »ekonomski migranti«, ki naj ne bi bili upravičeni do zaščite in niso pravi begunci, kot je begunce opredelila Konvencija ZN o statusu beguncev.⁷

⁷ Takole opozarjata Lipovec Čebren in Zorn (2016: 63): »Rezultat izrazito selektivnega pristopa k begunskim pravicam, neločljivo povezanega z nadzorom nad preseljevanjem, ni le ilegalizacija 'nezaslužnih', temveč delegitimacija priseljevanja z globalnega Juga na globalni Sever ter 'kultura' nezaupanja (begunci morajo svojo potrebo po zaščiti šele dokazati).«

Pri tem se v političnih, javnih in tudi akademskih diskurzih na migrante (oziroma priseljence) prevladujoče gleda kot nekakšne ekonomske oportuniste, ki so svoje domove zapustili prostovoljno v iskanju boljšega življenja, pri čemer se seveda spregleda, da je tudi njihov ekonomski položaj ustvarjen politično (Holmes in Castañeda, 2016: 17). Posledično so zaradi svoje domnevno svobodne in avtonomne odločitve, da bodo prestopili meje svoje države, pogosto umeščeni kot tisti, ki si v državah, v katere prihajajo, ne zaslužijo socialnih, ekonomskih in političnih pravic (ibid.). Tudi restrukturiranje držav blaginje in posledično zmanjševanje obsega socialnih in ekonomskih pravic je potenciralo diskurz o ljudeh, ki so ne/upravičeni do tovrstnih državnih transferjev. Distinkcija med beguncem/begunko in ekonomskim migrantom/migrantko je »zamišljena« (Yazgan in dr., 2015: 182). Gamlen (2015: 309) zapiše, da je bila v zgodovinski perspektivi politično in pravno konstruirana s ciljem, da v času ekonomskih in političnih kriz države ne bi mogle zavrniti najbolj obupanih posameznikov z izgovori, da njihove aktivnosti na trgu dela niso potrebne.⁸

In prav na ravni klasifikacij in kategorizacij je ena temeljnih težav konceptualizacije aktualnih migracijskih dogajanj. Kot pravi Elissa Helms (2015), so odgovori na ta dogajanja praviloma kot samoumevno določili, da migrante in migrantke lahko ločimo na upravičene migrante in migrantke, ki bežijo pred vojno, in na nelegitimne migrante in migrantke, ki bežijo pred globalnimi ekonomskimi neenakostmi. Prav to je nemara eden od vzrokov, da ljudje, ki so v trdnjavo Evropo prišli opremljeni z dosežki moderne tehnologije in zadostnimi finančnimi sredstvi, prevladujoče niso percipirani kot begunci, saj ne ustrezajo prototipu begunca oziroma begunke kot pasivnega, nemočnega in ekonomsko deprivilegirane posameznika oziroma posameznice. Walker Rettberg in Gajjala (2015) sta analizirali reprezentacije moških beguncev iz Sirije na socialnih omrežjih na primeru dveh fotografij, ki sta bili objavljeni na portalu *refugeesNOTwelcome*: slika moških beguncev, ki se pogovarjajo na ladji, in fotografija golega, stradajočega otroka iz Afrike v begunskem kampu, sta poudarili, da so moški videti in se oblačijo kot Evropejci, slika otroka pa pripomore k homogenizirajoči predstavi o revščini v t. i. tretjem svetu in skonstruira predstavo o tem, kdo je domnevno pravi begunec. Elissa Helms (2015) tozadevno poudarja, da obstaja problematična predpostavka o povezavi med upravičenostjo do statusa begunca in vlogo pasivne žrtve. Po drugi strani se na zmožnost sprejemanja odločitve in željo po življenju, ki ne bo samo preživetje, gleda kot na dejavnika, ki zmanjšujeta posameznikovo upravičenost do statusa begunca (ibid.). Tu v razpravo seveda stopijo vprašanja spola in razumevanj o sprejemljivosti različnih načinov vedenja za moške in ženske. Gre namreč za razumevanje vlog moških in žensk v vojni, pri reprodukciji nacij in širših kolek-

⁸ Kako lahko s tega vidika beremo politiko Nemčije, da bo aktualna migracijska dogajanja skušala spremeniti v priložnost, da je treba begunce in begunke integrirati v družbo, da bodo lahko čim prej prispevali k družbi in seveda k ekonomiji?

tivnih identitet. Nocija begunca je v taki perspektivi feminizirana, vsak odklon od pasivnosti in ranljivosti pa pozicijo žrtve presprašuje (ibid.). Farrag (2015) opozarja, da gledanje na ženske, sploh begunke, kot zlasti žrtve moškega nadzora in dominacije, ženskam ne le odvzame glas in spregleda mnogoterost njihovih položajev, temveč na nek način »utiša« moške v diskurzih, ki se nanašajo na vidike vsakdanjega življenja, ki so povezani s spolom. S tega vidika je mogoče pojasniti tudi, zakaj moški, ki naj bi branili državo in nacionalno skupnost, v javnem govoru pogosto ne veljajo za prave begunce, temveč za strahopetce, ki ne izpolnjujejo svoje dolžnosti tako do družine kot tudi ne do države (Helms, 2015). Ženske in otroci so najpogosteje izpostavljeni kot tiste ranljive kategorije oseb, ki so lahko upravičeni begunci. Na drugi strani je ena bolj prisotnih predpostavk v javnem govoru tudi, da so moški v vojnih razmerah doma pogosto pustili svoje žene in otroke, kar je ponovno povezano z idejo o upravičenosti migriranja. V tej perspektivi je dejstvo, da so moški migrirali prvi, razumljeno kot odraz patriarhalnih, celo nazadnjaških odnosov v državah, iz katerih prihajajo (prim. Helms, 2015).

Olivius (2016) je analizirala diskurze o moškosti na primeru *policy* dokumentov ključnih humanitarnih agencij ZN in na podlagi intervjujev s humanitarnimi delavci, ki beguncem pomagajo na Tajskem in v Bangladešu. Ugotovila je, da so moški begunci predstavljeni zlasti kot povzročitelji nasilja in izvajalci diskriminacije nad ženskami, kot nosilci družbene moči in odločevalci v družini in kot potencialni povzročitelji težav, če ne morejo izpolnjevati svoje moške vloge. Težavno je pri taki perspektivi predvsem to, da so moškosti patologizirane, moški opisani kot subjekti, ki jih je treba modernizirati, begunske skupnosti pa kot prevladujoče nazadnjaške in tradicionalne (ibid.). Omenjene ugotovitve niso zelo drugačne od percepcije beguncev z bližnjega vzhoda kot tistih, ki na eni strani diskriminirajo in izvajajo nasilje »nad svojimi ženskami« in na drugi strani ogrožajo »naše« ženske, kar so najbolj nazorno pokazale interpretacije novoletnih dogajanj v Kölnu in drugih nemških mestih. Clark in Moser (v Farrag, 2015: 1) opozarjata, da neustrezne reprezentacije spolno določenih vzrokov in posledic nasilja v raziskovanju niso vodile le v nezadostno tematizacijo vloge žensk v konfliktnih, temveč tudi v marginalizacijo moških, ki so preživeli vojno, in moških, ki se iz različnih razlogov ne bojujejo v njej, torej moških, ki ne ustrezajo normi hegemonске moškosti. Seveda so pri konstruiranju hierarhij upravičenosti pomembni še drugi dejavniki, na primer država, iz katere prihajajo migranti in migrantke. Med percepcijami migrantov, ki domnevno potrebujejo zaščito in pomoč, se zdi, da Sirci vsekakor prekašajo migrante iz na primer afriških držav.

Sklepni razmislek: Zahteva(j)mo solidarnost, zahteva(j)mo migracije

Historična usidranost migracijskih poti tako rekoč v vseh družbah govori o prisotnosti migracijskih tradicij skozi številne, pogosto medsebojno prepletene narative, ki se v sodobnih družbah stekajo v globalizirane vzorce mobilnosti. Trende mednarodnih migracij, katerih temeljne značilnosti v času preloma tisočletij Castels in Miller (2009) popišeta z globalizacijo, večanjem obsega, strukturno diverzifikacijo, feminizacijo, rastjo tranzitnih migracij in politizacijo, je v evropskih realpolitikah mogoče prebrati predvsem skozi poudarjeno zapiranje globalnega severa pred migracijami. Paradigma varnosti, ter posledično nadzor in omejevanje kot temeljna elementa migracijskih in azilnih politik, je povzročila ožičenje »mi« skupnosti: najprej z »e-mejami«, nekoliko pozneje pa še z rezalnimi žicami. Sodobna zidova, zgrajena okoli zahodnih ozemelj, kot sta predvsem EU in ZDA, vodita k novim narativom mejnih politik, selekcioniranju in klasificiranju, ki se v osnovi odvija okoli prebiranja med t. i. »upravičenimi« begunci in »neupravičenimi« ekonomskimi migranti. Arbitrarnost klasifikacijskih prijemov se v aktualnem dogajanju morda najbolj razgali na točki spolno obeleženih migracij, ko je nocija begunca feminizirana in prisotna v pasivnem in ranljivem položaju ženske begunke, medtem ko je na drugi strani moški begunec »utišan« oziroma se ga ne dojema kot legitimnega nosilnika pravice do azila. Tudi iz tega vidika je t. i. balkanska pot reaktualizirala nujnost konceptualnega premisleka današnjega azilnega sistema (v EU in širšem kontekstu), prav tako pa tudi praks, ki morajo na ravni posameznikovega vsakdanjega življenja nujno slediti podeljevanju azila. V temelju družbe na tej točki sporočajo, kakšne državljanske skupnosti prihodnosti gradimo. Lahko zahtevamo več solidarnosti in več migracij, lahko pa nas prerastejo žice, elektronski odtisi in (Schengenski) informacijski sistem.

Literatura

- ANDERSON, BENEDICT (2007): *Zamišljene skupnosti. O izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- ANDREAS, PETER IN TIMOTHY SNYDER (UR.) (2010): *The Wall Around the West: State Borders and Immigration Controls in North America and Europe*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- APPELQVIST, MARIA (2001): Party politics and the Bosnian question: the Swedish decision to grant permanent residence. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 26 (1): 89–108.
- BROEDERS, DENNIS (2007): The New Digital Borders of Europe. EU Databases and the Surveillance of Irregular Migrants. *International Sociology* 22(1): 71–92.
- BURRIDGE, ANDREW (2014): 'No borders' as a Critical Politics of Mobility and

- Migration. *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies* 13(3): 463–470.
- CASTELS, STEPHEN IN MARK J. MILLER (2009): *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*. New York, London: The Guilford Press.
- CUTTITTA, PAOLO (2014): 'Borderising' the Island Setting and Narratives of the Lampedusa 'Border Play'. *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies* 13(2): 196–219.
- FARRAG H., HEBAH (2009): Engendering Forced Migration: Victimization, Masculinity and the Forgotten Voice. *Surfacing: An Interdisciplinary Journal for Gender in the Global South* 2(1): 1–13.
- GAMLEN, ALAN (2015): 'An inborn restlessness': Migration and exile in a turbulent world. *Migration Studies* 3(3): 307–314.
- GEDDENS, ANDREW (2000): *Immigration and European Integration: Towards Fortress Europe?* Manchester: Manchester University Press.
- GOLDIN, IAN, GEOFFREY CAMERON IN MEERA BALARAJAN (UR.) (2011): *Exceptional people: How migration shaped our world and will define our future*. Princeton, Oxford: Princeton University press.
- HELMS, ELISSA (2015): *Men at the Borders: Gender, victimhood and war in Europe's refugee crisis*. Dostopno na: <http://www.focaalblog.com/2015/12/22/elissa-helms-men-at-the-borders-gender-victimhood-and-war-in-europes-refugee-crisis/> (2. junij 2016).
- HOLMES M., SETH (2016): Representing the "European refugee crisis" in Germany and beyond: Deservingness and difference, life and death. *American Ethnologist* 43(1): 12–24.
- KING, RUSSELL (2010): *The atlas of human migration. Global patterns of people on the move*. London: Earthscan.
- KIRTISOGLU, ELISABETH IN GIORGOS TSIMOURIS (2016): "Il était un petit navire": the refugee crisis, neo-orientalism, and the production of radical alterity. *Journal of modern Greek studies Occasional Paper* 9: 1–14.
- KISIARA, OTHENO (2015): Marginalised at the centre: How public narratives of suffering perpetuate perceptions of refugees helplessness and dependency. *Migration Letters* 12(2): 162–171.
- KNEŽEVIĆ HOČEVAR, DUŠKA (2011): Obrazi migracij v govoru o rodnosti. *Dve domovini* (33): 7–22.
- KINGSLEY, PATRICK (2016): Refugee crisis: key aid agencies refuse any role in 'mass expulsion'. *Guardian*, 23. marec. Dostopno na: <https://www.theguardian.com/world/2016/mar/23/refugee-crisis-aid-agencies-unhcr-refuse-role-mass-expulsion-greece-turkey> (21. maj 2016).
- KOZINC, NINA (UR.) (2015): Poročila z meje in begunskih taborišč. *Časopis za kritiko znanosti* XLIII(262): 250–319.
- LIPOVEC ČEBRON, URŠULA IN JELKA ZORN (2016): Avtonomija in nadzor migracij v evropskih »tamponskih conah«. *Dve Domovini* (43): 61–75.
- MALLKI, H. LIISA (1995): Refugees and Exile: From 'Refugee Studies' to the National

- Order of Things. *Annual Review of Anthropology* (24): 495–523.
- OLIVIUS, ELISABETH (2016): Refugee men as perpetrators, allies of troublemakers? Emerging discourses on men and masculinities in humanitarian aid. *Women's Studies International Forum* (50): 56–65.
- PAJNIK, MOJCA (UR.) (2015): Rasizem: razrezani svet. *Časopis za kritiko znanosti* XLIII(260): 7–15.
- PAJNIK, MOJCA IN SIMONA ZAVRATNIK ZIMIC (UR.) (2003): *Migracije – globalizacija – EU*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- ROSE, MAGGIE (2016): Feminist Theory and the European Refugee Crisis. *Conspectus Borealis* 1(1): 1–16 (Article 9).
- UNHCR (2015): *World at wars. Global trends, Forced Displacement in 2014*. Dostopno na: https://www.uno-fluechtlingshilfe.de/fileadmin/redaktion/PDF/UNHCR/Global_Trends_2014.pdf (22. maj 2016).
- YAZGAN, PINAR, DENIZ UTKU EROGLU IN IBRAHIM SIRKECI (2015): Editorial: Syrian Crisis and Migration. *Migration Letters* 12(3): 181–192.
- WALKER RETTBERG, JILL IN RADHIKA GAJJALA (2016): Terrorists or cowards: negative portrayals of male Syrian refugees in social media. *Feminist Media Studies* 16(1): 178–181.
- WIMMER, ANDREAS IN NINA GLICK SCHILLER (2003): Methodological Nationalism, the Social Sciences, and the Study of Migration. An Essay in Historical Epistemology. *The International Migration Review* 37(3): 576–610.
- ZAVRATNIK, SIMONA (2003): Constructing »New« boundary: Slovenia and Croatia. *Revija za sociologiju* 34(3/4): 179–197.
- ZAVRATNIK ZIMIC, SIMONA (2001): Perspektiva konstruiranja schengenske »e-meje«: Slovenija. V *Evropski vratarji: migracijske in azilne politike v Vzhodni Evropi*, A. Milohnič (ur.), 67–81. Ljubljana: Mirovni inštitut.